

De rol van de geestelijkheid.

Noordbrabant is een diep katholiek gewest: de Roomse belijdenis werd er ondanks verdrukking behouden en de katholieke gedachte heeft er met al haar bezielende en versterkende kracht, geslacht na geslacht, het volk innerlijk gevormd. Dat in de jaren van de oorlog dit volk ook in zijn geloof troost en sterkte vond moet niet betwijfeld worden, en dat het zich in de uren van spanning en leed wendde tot de R.K. geestelijkheid ligt voor de hand. De R.K. geestelijkheid anderdeels is met dit volk vergroeid: zij leeft met en in dit volk, kent zijn gedachten, zijn verbittering en zijn vreugde, en voelt even sterk de vernedering, welke dit volk trof.

De bezetter heeft begrepen, dat in het behoud van nationale sterkte, in het behoud van het nationale besef en in de verdediging ervan de geestelijkheid een rol vervulde, en heeft niet gearzeld, waar zulks mogelijk was, de macht van de geestelijkheid aan te grijpen en te verzwakken. (1)

Natuurlijk zou naar aanleiding van deze staking met scherp oog worden toegekeken op het gedrag van de geestelijkheid, en was van hare zijde de grootste voorzichtigheid vereist.

Over het algemeen luidt de vaststelling, die uit de gehouden enquête kan worden afgeleid, dat de geestelijkheid zich zeer sympathiek tegenover de beweging aanstelde, haar alvast goedkeurde, en hulp verleende waar zulks binnen het kader van haar taak oirbaar was. Uit enkele aanduidingen blijkt verder, dat de geestelijkheid niet geheel vreemd was aan de geest, die deze stakingsbeweging deed ontstaan en bezielde.

Het reeds besproken N.S.B.-rapport, dat wij, zoals gezegd, met voorbehoud moeten raadplegen, beschuldigt de geestelijkheid er van de oproerigheid te hebben aangewakkerd. Het schrijft: "Het eigenaardige verschijnsel, dat het platteland in de katholieke provincies meer in beweging kwam dan in de grotere steden, is op de eerste plaats terug te voeren op de agitatie van de R.K. geestelijkheid. Wel kan in het algemeen niet van een georganiseerde actie gesproken worden, maar er is toch reeds sinds geruime tijd een systematische actie vooral door de jongere geestelijkheid, voor sabotage en opstand gevoerd. Deze actie kon in verschillende steden vastknopen aan hele of halve communistische kernen in diverse bedrijven." De laatste zin beoogt deze actie van de jonge geestelijken in een voor de katholieken verdacht licht te stellen. (2) Deze beschuldiging wordt dan in enkele gevallen nog in het bijzonder gespecificeerd.

In Breda - zo luidt het N.S.B.-rapport - was "de geestelijkheid opvallend in de weer" (pag.5). In Gemert: "De geestelijkheid bewoog zich opvallend veel door de gemeente met een goedkeurende glimlach op het gezicht". (pag.7) Terwijl de "Fraters onderwijzers" in de gemeente Grave een speciale Oranje-propaganda hebben gemaakt. (pag.7). De pastoor van Mierlo-dorp "staakte niet, maar had een extra-drukke dag" en voor St. Oedenrode moet het de kapelaan als opruier ontgelden (pag.9). Ongunstig luidt het bericht over de activiteit in de Hudson-fabrieken te Roosendaal van de katholieke sociale verpleegster uit de school van mgr. Franken (pag.10). Voor Valkenswaard wordt genoteerd, dat op 3 Mei de geestelijkheid angst kreeg en de arbeiders, die zij eerst opgehitst had, aanspoord om weer aan het werk te gaan (pag.11)

Het stemmingsbericht door de Boerenleider der Provincie, Jansen, als bijlage II aan dit N.S.B.-rapport toegevoegd, en waarover een bijzonder rapport toelichting verstrekt 3), beschuldigt de geestelijkheid, speciaal de dorpskapelaans, de autoriteit van het gezag te hebben onder-

1. 1e Rapport, pag. I.

2. 2e Rapport.

3. Over de boerenleider der Provincie, Jansen, zie 1e Rapport, pag. 6.

27e Rapport van Dr. Alb. van de Poel.

De rol van de geestelijkheid.

Noordbrabant is een diep katholiek gewest; de Roomse belijdenis werd er ondanks verdrukking behouden en de katholieke gedachte heeft er met al haar bezielende en versterkende kracht, geslacht na geslacht, het volk innerlijk gevormd. Dat in de jaren van de oorlog dit volk ook in zijn geloof troost en sterkte vond moet niet betwijfeld worden, en dat het zich in de uren van spanning en leed wendde tot de R.K. geestelijkheid ligt voor de hand. De R.K. geestelijkheid anderdeels is met dit volk vergroeid: zij leeft met en in dit volk, kent zijn gedachten, zijn verbittering en zijn vreugde, en voelt even sterk de vernedering, welke dit volk trof.

De bezetter heeft begrepen, dat in het behoud van nationale sterkte, in het behoud van het nationale besef en in de verdediging ervan de geestelijkheid een rol vervulde, en heeft niet gearzeld, waar zulks mogelijk was, de macht van de geestelijkheid aan te grijpen en te verzwakken. (1e Rapport, pag. I.)

Natuurlijk zou naar aanleiding van deze staking met scherp oog worden toegekeken op het gedrag van de geestelijkheid, en was van hare zijde de grootste voorzichtigheid vereist.

Over het algemeen luidt de vaststelling, die uit de gehouden enquête kan worden afgeleid, dat de geestelijkheid zich zeer sympathiek tegenover de beweging aanstelde, haar alvast goedkeurde, en hulp verleende waar zulks binnen het kader van haar taak oirbaar was. Uit enkele aanduidingen blijkt verder, dat de geestelijkheid niet geheel vreemd was aan de geest, die deze stakingsbeweging deed ontstaan en bezielde.

Het reeds besproken N.S.B. rapport, dat wij, zoals gezegd, met voorbehoud moeten raadplegen, beschuldigt de geestelijkheid er van de oproerigheid te hebben aangewakkerd. Het schrijft: *"Het eigenaardige verschijnsel, dat het platteland in de-katholieke provincies meer in beweging kwam dan in de grotere steden, is op de eerste plaats terug te voeren op de agitatie van de R.K.geestelijkheid. Wel kan in het algemeen niet van een georganiseerde actie gesproken worden, maar er is toch reeds sinds geruime tijd een systematische actie vooral door de jongere geestelijkheid, voor sabotage en opstand gevoerd. Deze actie kon in verschillende steden vastknopen aan hele of halve communistische kernen in diverse bedrijven."* De laatste zin beoogt deze actie van de jonge geestelijken in een voor de katholieken verdacht licht te stellen.(2e Rapport) Deze beschuldiging wordt dan in enkele gevallen nog in het bijzonder gespecificeerd.

In Breda - zo luidt het N.S.B.-rapport - was *"de geestelijkheid opvallend in de weer"* (pag. 5). In Gemert: *"De geestelijkheid bewoog zich opvallend veel door de gemeente met een goedkeurende glimlach op het gezicht"*. (pag. 7) Terwijl de *"Fraters onderwijzers"* in de gemeente Grave een speciale Oranje-propaganda hebben gemaakt. (pag.7). De pastoor van Mierlo-dorp *"staakte niet, maar had een extra-drukke dag"* en voor St.Oedenrode moet het de kapelaan als opruier ontgelden (pag.9). Ongunstig luidt het bericht over de activiteit in de Hudson-fabrieken te Roosendaal van de katholieke sociale-verpleegster uit de school van Mgr. Frencken (pag.10). Voor Valkenswaard wordt genoteerd, dat op 3 Mei de geestelijkheid angst kreeg en de arbeiders, die zij eerst opgehitst had, aangespoord om weer aan het werk te gaan (pag.11).

Het stemmingsbericht door de Boerenleider der Provincie, Jansen, als bijlage II aan dit N.S.B.-rapport toegevoegd, en waarover een bijzonder rapport toelichting verstrekt (Over de boerenleider der Provincie, Jansen,zie 1e Rapport,pag.6.), beschuldigt de geestelijkheid, speciaal de dorpskapelaans, de autoriteit van het gezag te hebben ondergraven en in het bijzonder door middel van de R.K. Jonge Boerenstand in het geheim te hebben geageerd en de stakingsbereidwilligheid voorbereid (pag.15).

De ingevulde enquête-formulieren zijn over het algemeen zeer vaag over de rol van de geestelijkheid: het ligt voor de hand dat deze zich nergens derwijze opvallend heeft aangesteld, dat de gewone toeschouwer - die ook wel eens een vijand zijn kon - hieruit bepaalde conclusies kon afleiden. Zij heeft daadwerkelijk aan de staking deelgenomen, waarschuwde bedreigde lieden, verleende steun aan getroffen. Elders weer hield de geestelijkheid zich werkelijk buiten het politieke gebeuren.

Doorgaans wordt hare houding als in het algemeen goed beoordeeld. Voor enkele gemeenten is de beoordeling kritisch: de geestelijkheid was negatief. Maar bij dit woord past een toelichting; negatief bedoelt hier stellig: zich niet mengend in het conflict, en mag niet geïnterpreteerd worden als anti-staking, anti-verzet. Duidelijker wordt zulks uitgedrukt waar de houding als neutraal, of afwachtend wordt aangegeven.

Natuurlijk wordt bij deze beoordeling niet alleen het gedrag tijdens deze stakingsactie bedoeld, maar wordt in bredere zin de houding van de geestelijke over het geheel van de bezettingstijd mede besproken.

Het advies dat deze enquête-formulieren uitbrengen mag overigens, voor wat de geestelijkheid betreft, niet zonder enig voorbehoud worden gelezen. De geestelijke gesteldheid, de politieke gezindheid, de verhoudingen in de dorpspolitiek, doen in dit oordeel hun invloed gelden. Drie jaar na de bevrijding zijn er weer politieke tegenstellingen ontstaan of heropgeleefd en de objectiviteit is

hierdoor wel aangetast. Gemeenten, die aan de rand van een godsdienstig werfgebied liggen, kunnen bijzondere verhoudingen, die de waardering nu, meer dan in 1943, beïnvloeden.

Enkele beoordelingen stammen uit deze gemoedstoestand. In Berkel c.a. heet de geestelijkheid *"steeds sympathiserend met de staking"*. 's Gravemoer betuigt: de houding van kerk en geestelijkheid was boven alle lof verheven, evenals te Willemstad, waar de geestelijkheid zich aan de zijde van de stakers schaarde; duidelijk voor de houding van kerkbedienaars, en hun verplichting tot politiek voorbehoud, is het oordeel voor Beek: De R.K. geestelijkheid bemoeide zich in het openbaar niet met de staking: uit hun houding bleek echter duidelijk dat zij met het verzet ten volle instemden. Wel trachtte de geestelijkheid de rust in de gemeente te behouden, zonder daarom de staking te ontraden (Giessen).

Elders bekent de rapporteur dat de tijd te kort was, om de houding van de priesters te beoordelen: wat o.i. al te veel reserve aangeeft, omdat uit de algemene gedragslijn van de geestelijkheid allicht hare houding kon worden afgeleid. Duidelijker is in dit verband de mening, dat de geestelijkheid zich in deze aangelegenheid niet in het bijzonder betuigde, maar over het algemeen sympathiseerde met deze staking, omdat zij ook sympathiseerde met alle verzet tegen de bezetter. Typierend treedt zulks naar voren in het oordeel van Goirle: de geestelijkheid *"had stiekum plezier in het geval"*.

Terughoudend, neutraal zegt Leende: maar deze twee beoordelingen staan niet gelijk: terughoudend betekent in dit geval heel wat meer dan neutraal. In een paar gevallen ging de geestelijkheid een stap verder: in Waalre sympathiseerde de geestelijkheid met de beweging, maar ontraadde de staking "mede in verband met het ingrijpen van de zijde der bezetting en het niet ondersteunen der staking door N.S. en P.T.T., doch vooral omdat de Ned.Regering in Londen geen enkele aanwijzing doorgaf. Deze laatste aanduiding getuigt wel degelijk voor een zeer directe belangstelling van de geestelijkheid in de ontwikkeling van het verzet. Udenhout geeft nadere aanduiding: vermeldt de houding als passief, maar duidt een paar geestelijken aan, kapelaan Moeskops en kapelaan Gerrits, die gedurende de gehele bezetting verdienstelijk werk in het verzet ten gunste van de onderduikers hebben gedaan.

Veldhoven, Bergeyk, Lith melden dat de geestelijkheid zich met de staking niet heeft gemoeid, althans van enige belangstelling niets heeft laten blijken. Bladel signaleert, dat de geestelijkheid kalm en waardig was, maar fel anti-Duits. Westerhoven bericht dat de geestelijkheid morele steun verleende, terwijl Moergestel nader toelicht: de geestelijkheid steunde de staking door giften ter voorziening in hun levensonderhoud. Beers versterkt de noot: de geestelijkheid betoonde instemming met elk verzet.

Terwijl het N.S.B.-rapport op pag.9 signaleert, dat de geestelijkheid een extra-drukke dag had te Mierlo, geeft het informatieformulier alleen dat de geestelijkheid zeer goed stond; dit zelfde rapport meldt voor Gemert, dat de geestelijkheid zich opvallend veel door de gemeente bewoog, met een goedkeurende glimlach op het gezicht; het formulier geeft alleen aan dat de geestelijkheid alle mogelijke medewerking verleende. Afgezien van de formulering, die bij het N.S.B. rapport meer suggestief is, blijkt toch een zekere overeenstemming in de beoordeling te bestaan. Voor Valkenswaard meldt het N.S.B.-rapport, dat de geestelijkheid de bevolking ophitste tot de staking; het enquête-formulier werpt echter een helder licht op de rol van de geestelijkheid aldaar: de geestelijken hebben geen leidende of actieve rol gespeeld, doch zij hebben ten volle medegewerkt om de personen, bedreigd met arrestatie door de Duitsers, te vrijwaren; verschillende waarschuwingen worden des nachts door geestelijken overgebracht.

Uit de rapporten en formulieren blijkt niet dat in verband met deze staking leden van de geestelijkheid werden bestraft. Maar als de grote schuldigen werden overal de bestuursleden, i.c. voorzitter en secretaris, van de R.K. Jonge Boerenstand aangehouden. Dit wijst dus duidelijk op de inderdaad niet opgehouden actie van deze vereniging, die in wezen de steun en de geestelijke leiding van de geestelijkheid genoot.

Laat het waar zijn, dat de geestelijkheid niet rechtstreeks tot staking kon aanzetten, en zich in het openbaar niet kon mengen in een vraagstuk van actueel-politieke aard, dan blijkt evenwel uit andere

bron, dat een bestendig contact bleef bestaan. Merkwaardig is hier het 15e rapport; een nota over het onderhoud met A.P. Romson, ten tijde der staking Voorzitter van de Bredase Diocesane R.K. Werkliedenbond en directeur van het Ziekenfonds van deze organisatie.

De volgende passus geeft een toelichting over de wijze waarop de geestelijkheid aan de vestiging en de besteding van de geest van verzet aandeel had: *"De ontvangen speciale vergunning stelde Romson in staat overal bijeenkomsten te beleggen, grote en kleine met de georganiseerde arbeiders, besturen, c.q. vertrouwensmannen, en ook met de R.K.priesters, die later dan weer via lekenvertrouwelingen de arbeiders persoonlijk van de gang van zaken op de hoogte stelden. Zo bleef de organisatie intact en actief."*

Men kan hieruit afleiden hoe groot het aandeel van de geestelijkheid is geweest in de houding van de arbeiders en van hun families. Uit dit rapport blijkt verder dat in begin 1943 een lichte inzinking merkbaar was bij de bevolking *"Ook onder de priesters, waarmede R. regelmatig vergaderingen had, was deze inzinking merkbaar."* De staking stelde aan deze inzinking een einde: hoop en betrouwen in zich zelf herleefden.